

ŽENA IZMEĐU SLOVA ZAKONA I PISMA U PIJESKU

ANTE VUČKOVIĆ

Franjevačka teologija Makarska

UDK 226.5

Stručni članak

Auktor pokušava otčitati evangeoski tekst o preljubnici iz Ivanova Evandelja (7,53-8,11) tražeći u njemu nešto od nas. Posebno se zaustavlja na perspektivama žene na temelju navedenoga teksta ali i čovjeka kao takvoga. Jer, čovjek je važniji od bilo kakva pisma i pisanja.

Svaki tekst živi od čitanja. Negativno rečeno, to bi značilo da je tekst bez čitatelja mrtav. Čitanje je onda svojevrsni čin oživljavanja, događanja života. Čitati ne znači otkrivati smisao' skriven u tekstu, nego znači ući u događanje smisla.

Sam tekst nije nikada završni rezultat događanja smisla i razumijevanja. On je jedna od faza u procesu razumijevanja.¹ Smisao nekog teksta nije nikada dan unaprijed. On je događanje, stvaralačko događanje između teksta i čitatelja, stapanje obzora² o kojem govori Gadamer, a u koje ulaze sva skrivena pitanja, očekivanja, predrasude, duhovni obzor čitatelja. Podrazumijeva se da oba obzora, kako onaj teksta tako i ovaj čitatelja, imaju svoje granice koje valja poštivati.

1 Usp. H. G. Gadamer, *Text und Interpretation*, u *Wahrheit und Methode II, Ergänzungen, Register, Gesammelte Werke II*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1986, str. 341.

2 Usp. H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1986-\ str. 311. "Vielmehr ist Verstehen immer der Vorgang der Verschmelzung solcher vermeintlich für sich seiender Horizonte."

Čitati znači interpretirati, a interpretirati znači razumjeti. Interpretacija nije metoda ophođenja s tekstom, ona je način bivstvovanja. "Razumijevanje je izvorno obilježje ljudskog života."³

Nije stoga nevažan stav koji čitatelj zauzima pred tekstom. Već je sv. Augustin isticao *pietas* i čistoću srca kao preduvjete ispravnom razumijevanju teksta.⁴ Nije riječ, naravno, o askezi, nego nadasve o "simpatiji" naspram teksta koji valja interpretirati.⁵ *Simpatija* ili *pietas* je nutarnja otvorenost prema tekstu i njegovu autoru, ali je isto tako i jedini način ophođenja s drugim koji je usmjeren na razumijevanje.

Naš susret s tekstom o preljubnici iz Ivanova evanđelja nema namjeru iscrpiti moguća čitanja teksta. To uostalom i nije moguće. Interpretacija, shvaćena kao način bivstvovanja i kao stapanje horizonata, već pretpostavlja konačnost i nedorečenost svake interpretacije. Namjera je daleko skromnija: pokušati pristupiti tekstu tako da u njemu kao zrcalu očitamo ponešto od nas samih, osluhnuti nerečeno kroz kazano i pokušati u Isusovu postupku otkriti *pietas* kao način ophođenja s drugim. *Pietas* tako, u ovom slučaju, postaje zahtjev odnosa prema tekstu, ali ujedno i bitno obilježje sadržaja samog teksta. Tekst je uzet iz Evanđelja po Ivanu (Iv 7, 53 - 8, 11). Glasi:

3 Isto, str. 264. Sve bitne momente razumijevanja kao otvorenosti čovjeka svijetu i nužnu uključenost vlastitog postojanja u procesu razumijevanja pojmovno je razradio Heidegger u 32. § u *Sein und Zeit*, Tübingen 1986⁶, str. 148 slj. "Das Verstehen betrifft als die Erschlossenheit des Da immer das Ganze des In-der-Welt-seins. In jedem Verstehen von Welt ist Existenz mitverstanden und umgekehrt." str. 152.

4 Usp. Sv. Augustin, *De doctrina christiana*, III, VII, 9-11. Vidi i Graziano Ripanti, *Agostino teorico dell'interpretazione*, Paideia Editrice, Brescia 1980., str. 76.

5 O "simpatiji" kao predispoziciji razumijevanja usp. Henri-Irenee Marrou, *La conoscenza storica*, UPM, Bologna 1975. str. 99 slj. Gianni Vattimo govori o *pietas* kao načinu odnošenja prema predaji koju smo primili, a koja je obilježena smrtnošću, ograničenošću i propadljivošću. *Pietas* je obilježje "slabog mišljenja" na koncu metafizičke ere, svijest o bitku koji nije, nego se događa. Mišljenje bitka u terminima događanja pokušava izići iz "jakog mišljenja" bitka kao stabilnosti, prisutnosti i vječnosti. Usp. *Dialettica, differenza, pensiero debole*, u *Il pensiero debole*, (a cura di Gianni Vattimo e Pier Aldo Rovatti), Feltrinelli, Milano 1988⁷, str. 12-28. Mjesto metafizičke stabilnosti zauzima hermeneutika kao trajni proces interpretacije.

I otiđoše svaki svojoj kući. A Isus se uputi na Maslinsku goru. U zoru eto ga opet u hramu. Sav je narod hrlio k njemu. On sjede i stade poučavati. Uto mu pismoznanci i farizeji dovedu neku ženu zatečenu u preljubu. Postave je u sredinu i kažu mu: "Učitelju! Ova je žena zatečena u samom preljubu. U Zakonu nam je Mojsije naredio takve kamenovati. Sto ti na to kažeš?" To govorahu samo da ga iskušaju pa da ga mogu optužiti.

Isus se sagne pa stane prstom pisati po tlu. A kako su oni dalje navaljivali, on se uspravi i reče im: "Tko je od vas bez grijeha, neka prvi na nju baci kamen." / ponovno se sagnuvši, nastavi pisati po zemlji. A kad oni to čuše, stadoše odlaziti jedan za drugim, počevši od starijih. Isus osta sam — i žena koja stajaše u sredini. Isus se uspravi i reče joj: "Ženo, gdje su oni? Zar te nitko ne osudi?" Ona reče: "Nitko, Gospodine." Reče joj Isus: "Ni ja te ne osuđujem. Idi i odsada više nemoj grijешiti."

Za tu perikopu stručnjaci kažu da je naknadno ubačena u korpus Ivanova evanđelja. Ona presijeca logiku teksta koja se nastavlja nakon ovog umetka. Jezično, ovaj tekst ne spada u okvir Ivanova pisma. Najvažniji grčki rukopisi sve do IV. stoljeća ne poznaju ovaj tekst. Ne poznaju ga ni grčki oci i komentatori Biblije. S druge strane, Ambrozije, Augustin i Jeronim poznaju ovaj ulomak u rukopisu. Pretpostavlja se da je najprije postojao u židovskokršćanskom izvankanonskom Evanđelju i da je oko 400. god. u grčkoj crkvi prihvaćen kao kanonski.⁶

Kasno umetanje odlomka u Evanđelje pokušava se pojasniti činjenicom da je u borbi za prevladavanjem kršćanskog morala ovaj tekst u poganskim krugovima bio vrlo teško prihvaćan te da je zbog toga bio skrivan. Osim toga, unutar kršćanske zajednice moguće je da je bilo problema s prihvaćanjem teksta zbog strogog odnošenja prema seksualnim grijesima.⁷

Premda se nećemo baviti poviješću uvrštavanja ovog ulomka u kanon sv. Pisma, ipak je važno znati da, s jedne strane, postoji problem i, s druge, daje ovaj tekst doista uvršten u Novi Zavjet.

6 Usp. Rudolf Schnakneburg, // *vangelo di Giovanni I*, Paiedeia, Brescia 1973, str. 227-228.

7 Usp. R. E. Brovvn, *The Gospel according to John*, Nevv York 1966, str. 335-336.; L. Morris, *The Gospel according to John*, Michigan, 1971., str. 882-884.

Hvatanje u preljubu

Već i ove izvanjske okolnosti pomalo osvjetljuje sam tekst. Borba da tekst uđe u kanonsku Bibliju samo reflektira ono što su osjećali farizeji i pismoznanci. Isusov stav prema grešnicima i kršiteljima morala, javnog reda i poretka, bio je izazovan do te mjere da je Isus sam shvaćen kao opasnost koju treba ukloniti i da je zbog svog stava dobio i podrugljivi naziv: prijatelj grešnika i carinika.

Sve se događa rano izjutra. Bez obzira hoćemo li ovaj umetak vidjeti u kontekstu u koji se umeće ili ćemo perikopu promatrati samu za sebe, događaji koji su prethodili dovođenju žene pred Isusa tvore okvir i pretpostavku za razumijevanje onog što tekst govori. Kontekst u koji je perikopa umetnuta sugerira da je dovođenje žene u svezi s događanjima prethodnog dana. No i sama perikopa sugerira da se opisani događaj može razumjeti samo ako ga se shvati kao nastavak već započete rasprave.

Vrativši se izjutra s Maslinske gore, Isus opet odlazi u hram i opet poučava. No svježina jutra je zamagljena jučerašnjim događajima. Kontekst u kojem se nalazi odlomak o preljubnici govori o podjeli koja je jučer nastala u narodu. Jedni su u Isusu vidjeli Mesiju, a drugi su ga htjeli uhvatiti. Moglo bi se očekivati da će jutro nastaviti podijeljenosti.

Sama perikopa, neovisno o kontekstu u koji je ubačena, pretpostavlja sličnu napetost između Isusa, s jedne strane, i farizeja i pismoznanaca, s druge, premda ju je teže definirati. Tek iz te napetosti, naime, možemo razumjeti zašto farizeji i pismoznanci dovode preljubnicu Isusu i zbog čega im je važno da ga stave na kušnju.

Uto mu pismoznanci i farizeji dovedu neku lenu zatečenu u preljubu. Postave je u sredinu i kažu mu: "Učitelju! Ova je žena zatečena u samom preljubu. U Zakonu nam je Mojsije naredio takve kamenovati. Sto ti na to kažeš?" (Iv 8, 4-5).

Svaki je detalj važan. Žena je uhvaćena u samom preljubu. Prema propisima zakona morala su postojati barem dva svjedoka, osim

muža, da bi moglo biti riječi o hvatanju u preljubu.⁸ Izričaj "u samom preljubu" dovoljno daje do znanja da je riječ o posve nedvosmislenoj situaciji: preljubnica je uhvaćena u samom činu spolnog općenja.

Pa ipak, ako je zakon toliko strog da bi sačuvao od mogućih podmetanja, upada u oči da je uhvaćena samo žena, a ne i muškarac. Teško je zamisliti situaciju u kojoj žena i muškarac bivaju uhvaćeni u samom preljubu, viđeni barem od dvojice svjedoka i u kojem nema ni traga ni riječi o muškarcu. Osim toga, Mojsijev zakon kaže nešto sasvim drugo od onoga što mu podmeću farizeji i pismoznanci. On govori izričito o muškarcu i ženi, stavljajući muškarca na prvo mjesto. U Levitskom zakoniku stoji: *"Čovjek koji počinj preljub sa ženom svoga susjeda neka se kazni smrću — i preljubnik i preljubnica."* (Lev., 20, 10). U Ponovljenom zakonu opet piše: *"Ako se koji čovjek zateče gdje leži sa ženom udatom za drugoga, neka oboje — / čovjek koji je ležao sa ženom i sama žena — budu smaknuti. Tako ćeš iskorijeniti zlo iz Izraela. Ako mladu djevicu zaručenu za nekoga u gradu sretne drugi čovjek i s njom legne, oboje ih dovedite vratima toga grada pa ih kamenjem zasipljite dok ne umru: djevojku što nije zvala u pomoć u gradu, a čovjeka što je oskrvnuo ženu bližnjega svoga. Tako ćeš iskorijeniti zlo iz svoje sredine"* (Pnz, 22,22-24). Zbog čega pismoznanci i farizeji sužavaju Mojsijev zakon na koji se pozivaju?

Anonimnost žene i ugroženost farizeja i pismoznanaca

Upada odmah u oči da" farizeji i pismoznanci zapravo u ženi vide samo prigodu da se sukobe s Isusom. Čini se da su tražili prigodu kako da mu namjeste klopku. I, naravno, njima nije toliko do žene koliko do zamke za Isusa. Pisac teksta je u pravu kada ženu ne imenuje, kada kaže da su doveli "neku ženu". Neka žena, drugim riječima, mogla je biti bilo koja. Ona nije važna. Ova žena u rukama farizeja i pismoznanaca postaje samo sredstvo. Ni ona ni njezin grijeh nisu toliko važni. Ona im služi kao razlog sukobljavanja s Isusom. Ovdje, kao i inače u međuljudskim odnosima, razlog sukoba u pravilu je povod, a ne uzrok. Povod služi samo kao opravdanje za sukob koji

8 "Neka ne ustaje jedan jedini svjedok protiv čovjeka ni za koju krivnju i ni za kakav zločin. Kakav god bio prekršaj, neka presuda počiva na iskazu dvojice ili trojice svjedoka" (Pnz, 19, 15).

je davno započeo, ali još uvijek nije objavljen kao takav i koji, da bi mogao biti opravdan, traži pogodan povod.

Neka žena uhvaćena u preljubu svedena je samo na preljub. Farizeji ne uočavaju da bi između žene i preljuba mogla postojati ikakva razlika. Žena uhvaćena u preljubu jest preljubnica.

Žena, svedena samo na slučaj kojim je moguće namjestiti klopku Isusu, oslikaje, s druge strane, situaciju u kojoj se nalaze farizeji i pismoznanci. Osjećaju se ugroženi. Osjećaju strah. Tek iz straha i osjećaja ugroženosti moguće je razumjeti i njihov postupak, naglo grupiranje⁹ i zamku koju postavljaju Isusu. Zašto se farizeji i pismoznanci osjećaju ugroženima preljubom žene?

Nutarnja logika između straha, volje za kamenovanjem i preljuba ove žene pojašnjava ono što će se dogoditi poslije. U našim očima preljub i javni društveni poredak više ne stoje u izravnoj vezi.¹⁰ Pa ipak u podnožju stoji jedan općeljudski zakon koji uvijek iznova izranja iz zajedničke podsvijesti. Uvijek iznova određena ponašanja, čini se, prijete opstanku i homogenosti cijelog društva. Da se osobe takva ponašanja onda izbacuje, ušutkava, kamenuje ili stavlja na stranu, praksa je stara kao i ljudski rod.

Onaj tko ugrožava već ustaljeni poredak mora biti odstranjen. Ovaj zakon postaje razumljiv tek ako razumijemo ugroženost zajednice, grupe, mase. Kako to da su farizeji i pismoznanci ugroženi preljubom jedne žene? Mogli bismo ih razumjeti kao čuvare zakona i moralnog poretka. Ono što određuje zakon, a riječ je uvijek o zakonu Božjem, za njih je neupitno. No, ovako samo odgađamo odgovor, jer nam se nameće pitanje: kako to da pisac zakona, bez obzira tko on bio,

9 Nagli prodor podsvjesnih sila pri oblikovanju mase opisuje C. G. Jung: "Mi se nalazimo u blaženom neznanju o tim silama stoga što se one nikad ili barem gotovo nikad ne pojavljuju u našem osobnom životu i pod običnim uvjetima. Ali kada se ljudi, s druge strane, nagomilaju i oblikuju svjetinu, tada se odrješuju dinamizmi kolektivnog čovjeka — zvijeri i demoni koji spavaju u svakom pojedincu, sve dok čovjek ne postane čestica mase. Čovjek u masi nesvjesno tone na nižu moralnu i intelektualnu razinu; na razinu koja je uvijek tu ispod praga svijesti, spremna da provali dočim je podržana i izazvana oblikovanjem mase." (*Psychologie und Religion*, dtv, München 1991., str. 17.)

10 Iznimke su, naravno, samo javni ljudi i to u sredinama koje zahtijevaju da privatni život mora odgovarati ponašanju koje zahtijeva služba koju obnašaju.

misli da je zajednica ugrožena preljubom i da je smrt preljubnice najbolji način da se zajednica izliječi od zla? Kako to da ubojstvo grešnika može biti smatrano sredstvom iskorjenjivanja zla?

Postoji u čovjeku jedan jednostavan zakon koji kaže da se čovjek najviše boji onoga što leži u njemu samome kao mogućnost. Borba protiv grijeha koji je drugi počinio, borba je protiv mogućnosti da sam počinim isto. Zapravo nije samo riječ o mogućnosti, nego o želji da sam učinim isto. Nije problem Mojsije i zakon kojega je dao Židovima, nego to što se uvijek iznova javlja potreba da se provodi njegov zakon. Ono što je učinila ova žena izaziva vlastitu žudnju. Njezin čin leži u okviru mogućnosti svakoga od prisutnih i svi su oni zainteresirani da zaštite same sebe. To je moral koji najprije teži izuzimanju sama sebe od prekršaja zakona. Ovo nutarnje potiskivanje rezultira obrambenim mehanizmom na vani. Potisnuta želja za preljubom kod farizeja i pismoznanaca izaziva strah. Strah se odstranjuje tako da u drugome kamenu ono što se u vlastitoj duši pojavljuje kao pritajena želja. Da bih zatomio vlastitu želju moram tabuizirati objekt moje želje, moram ga učiniti izvorom smrtnog straha. To se opet najbolje postiže tako da onoga tko se usudio učiniti ono što ja u biti želim usmrtime te tako pred vlastite oči dovedem strah koji me treba štititi od istog čina. Tako želja za preljubom u vlastitoj duši biva tabuizirana¹¹ i iznesena vani, na objekt želje. Odjednom opasnost više ne dolazi iz vlastite duše, nego izvana. Odjednom žena koja čini preljub biva shvaćena kao izvor opasnosti, smrtno opasnosti. Rješenje nutarnjeg problema prenosi se vani. Nutarnja želja za preljubom biva ubijena u ženi preljubnici.

Farizeji i pismoznanci ne vide da je njihov strah i njihova ugroženost pokretač mehanizma kamenovanja. Oni su uvjereni da

¹¹ *Tabu*, polinezijska riječ, označava nešto što je sveto i posvećeno, s jedne strane, i istovremeno nešto što je opasno, zabranjeno, nečisto, užasno, s druge. Tabu se razlikuje od vjerskih i moralnih zabrana po tome što su nepoznatog porijekla. Moguće je da se vjerske i moralne zabrane temelje na tabuima, ali sam tabu ne izrasta iz neke vjerske zabrane ili moralnog propisa. Tabu je stoga neshvatljiv onima koji stoje izvan njega dok je onima koji su pod njegovom vladavinom razumljiv sam po sebi i ne traži objašnjenja. Usp. Sigmund Freud, *Totem und Tabu*, Fischer, Frankfurt a. M., 1989, str. 26.

opasnost doista dolazi izvana. No, što je mehanizam kamenovanja žrtve i straha više potisnut to je njegova snaga jača.¹²

Farizeji i pismoznanci ne čine ništa drugo doli ono što je već predviđeno zakonom. Mojsijev zakon predviđa smrt i kamenovanje kao sredstvo iskorjenjivanja zla iz Izraela. Malo će tko posumnjati da zlo doista dolazi izvana jer sada je sve stavljeno vani: preljub, preljubnica, zakon i posljedice zakona.

Klopka

Tako vjerojatno treba razumjeti i to da je žena uhvaćena u samom preljubu. Naoko bi se moglo činiti da je ova žena sasvim slučajno uhvaćena u preljubu i da farizeji i pismoznanci niti ne mogu drugo doli postupiti prema zakonu. Drugim riječima, oni su prisiljeni samom situacijom ponašati se onako kako to od njih zahtijeva Mojsijev zakon.

To što odmah ne kamenuju ženu moglo bi se shvatiti kao određeno priznavanje autoriteta kojega vide u Isusu. Prije negoli postupe po zakonu oni bi ipak htjeli upitati Isusa što on misli. Naravno, ovo je samo privid koji bi pismoznanci i farizeji htjeli stvoriti. U njihovoj je zamisli nešto drugo.

Da se radi o namještenom hvatanju žene, vidi se iz nekoliko detalja. Prvo, ta je žena uhvaćena baš u trenutku u kojem je farizejima i pismoznancima trebao takav slučaj kojim bi mogli dokrajčiti rasplamsalu raspravu s Isusom. Drugo, oni su u pravu kada izbjegavaju reći njezino ime. Nitko od njih ne govori ni odakle je ni kako se zove, niti da li je udana niti, ako jest, tko joj je muž. Ona je za njih neka žena, jer njima je i potrebna samo neka žena kao slučaj. I treće, farizeji i pismoznanci sakate Mojsijev zakon. To po svoj prilici ne čine namjerno, ali to onda još više pokazuje njihov strah i njihovu borbu protiv duha koji je Isus širio oko sebe.

¹² Rene Girard je detaljno opisao mehanizam progonitelja koji je to učinkovitiji što su progonitelji manje svjesni onoga što čine. Progonitelji ubijaju kolektivno i uvjereni su da je njihov postupak ne samo opravdan, nego da je i nužan da bi se zajednica oslobodila nevolja kojima je žrtva uzrok. Usp. *Le Bouc e'missaire*, Grasset, Pariš 1982.

Isusa nazivaju: "Učitelju!" To u njihovim ustima zvuči podrugljivo. Jer u pozadini je zapravo i riječ o tome da li je Isus Mesija ili nije. Nazvati ga učiteljem u ovoj situaciji zapravo znači uhvatiti prigodu i svima okupljenim pokazati da on to nije. Pozivaju se na Mojsija i na Zakon koji zahtijeva kamenovanje za preljub. I pitaju Isusa: "A ti, što veliš?" I nehotice ga stavljaju na istu razinu s Mojsijem. Daju mu i nehotice prigodu da pokaže svoj odnos s Mojsijem. Naravno, nadaju se da će se upravo iz tog sučeljavanja pokazati kako Isus nije Mesija. Jer, tko bi se mogao pozvati na zakon, a biti protiv Mojsija? Tko bi mogao biti Mesija, a zaniijekati Mojsija?

Tekst sasvim jasno izriče namjere farizeja i književnika. *"To su rekli da ga stave u nepriliku, kako bi ga mogli optužiti"* (Iv 8, 6). U čemu se sastojala klopka koju su farizeji i pismoznanci namještali Isusu? Budući da su Rimljani Židovima oduzeli pravo na smrtnu presude¹³, Isus bi se svojim opredjeljenjem za kamenovanje izložio opasnosti da ga Rimljani optuže zbog nepoštivanja zakona. Ukoliko bi se izjasnio protiv kamenovanja, to bi mogao učiniti samo ako se izjasni protiv Mojsijeva zakona.

Perspektiva žene

Iz perspektive ove žene situacija mora izgledati vrlo dramatično. Optužena je za preljub i dovedena na rub života. Stoji pred kamenovanjem. No, to zasigurno nije ono najteže. Daleko teže od smrti kamenovanjem koja joj prijete mora biti svijest da završava svoj život ne zbog svoga grijeha, nego zbog toga što služi kao razlog optužbe nekoga s kim nema nikakve veze. Daleko teža od svijesti da će biti kamenovana zbog preljuba mora biti svijest da je pravi razlog optužba protiv nekog drugog. Riječ je o svijesti da mora umrijeti samo zato što netko preko nje želi optužiti drugog čovjeka. Nitko ne želi biti doveden u situaciju da bude sredstvo, a posebice ne kada je riječ o životu i smrti. Za ovu ženu mora izgledati sve jako dramatično. Ona se ne može braniti jer je doista uhvaćena u preljubu za koji je propisano kamenovanje, ali ujedno zna da to nije razlog zbog kojega je njezin život doveden na rub.

13 Usp. Leon Morris, *The Gospel according to John*, str. 887, bilješka 18.

Što ona u tom trenutku može? Može se samo nadati da je čovjek kojemu je dovode doista Mesija. Ako on to nije, ako pogriješi u odgovoru, njezin je život dokrajčen. U njezinoj ruci više ne stoji ništa što bi mogla učiniti za svoj život. Ne može čak niti razgovarati s čovjekom u čije su ruke pismoznanci i farizeji stavili odluku o njezinu životu i smrti. Njezin život nije u ruci farizeja i književnika. Oni su njezinu sudbinu stavili u ruke nepoznata čovjeka. I čemu se ona može nadati? Zašto bi se taj stranac o kojem se priča i oko kojega se svađaju u gradu izlagao zbog nje? Zašto bi on na sebe prenosio razjarenost mase da spasi nju? Ovu ženu nitko ništa ne pita. Ona nema pravo na riječ. Ona niti ne može reći ništa. Postoje svjedoci. Ona je uhvaćena u samom činu preljuba i stoji pred čovjekom kojega je masa izabrala za suca samo zato da ga optuži. Kada bi on bio pravi sudac, ona bi možda mogla reći ponešto u svoju korist ili bi barem mogla moliti za milost, ali ona se nalazi pred čovjekom koji donošenjem presude riskira vlastiti život.

Pisanje po pijesku

Situacija je morala izgledati jako napeto. Napetost raste time što je šutnja veća. Šutnja dolazi samo s Isusove strane. Farizeji i pismoznanci, naprotiv, navaljuju ne bi li čuli odgovor. Isus pojačava napetost. On šuti. Ne odgovara. Saginje se i piše po tlu.

Ovo je jedino mjesto u NZ koje spominje da je Isus pisao. Nema niti jedne jedine sačuvane riječi koju je Isus ispisao svojom rukom. Nema niti jednoga izvještaja da je Isus uopće pisao. Jedino mjesto koje spominje da Isus piše jest ovo mjesto u Ivanovu evanđelju. Mnogo se raspravljalo o smislu ovog Isusova pisanja prstom po tlu. Pa unatoč raspravama do danas, čini se, nije jasno o čemu je riječ. *Jeruzalemska Biblija* u bilješku stavlja da je smisao ovog Isusova postupka nejasan.¹⁴ Nejasan je, čini se, zbog toga što je to jedino mjesto gdje Isus piše pa ga nije moguće usporediti s kojim drugim i nejasan je stoga što ne znamo što je Isus pisao.

14 Usp. *Jeruzalemska Biblija s velikim komentarom*, KS, Zagreb 1994., str. 1518, bilješka f.: "Smisao je toga postupka nejasan."

Nejasnoća dolazi najvjerojatnije odatle što mi uvijek dobijamo odgovore samo na ona pitanja koja postavljamo. U ovom slučaju uvijek se postavlja jedno te isto pitanje: što Isus piše? Ovo nam pitanje ne može mnogo pomoći. Sve što bismo rekli bilo bi bez ikakve potvrde. Sve bi bilo zasnovano samo na pukim proizvoljnostima. U biti pitanja uvijek leži smisao. Smisao je pak usmjerenje, posebno svjetlo koje se baca na ono o čemu pitamo. Pitanje nas usmjeruje i ujedno otvara prostor iz kojega može doći odgovor. Pitanje nužno mora ostaviti prostor našem neznanju jer inače gubi svoj smisao. Stoga je nužno ostaviti slobodan prostor i našem neznanju.¹⁵ Ako ne znamo odgovor na pitanje što Isus piše, onda to možda i nije važno. To je onda znak da vjerojatno valja promijeniti samo pitanje. Tekst nas upućuje na to da je Isusovo pisanje po pijesku jako važno. Dva puta se spominje i ujedno nema nikakvih naznaka o sadržaju pisanja. Kroz povijest egzegeza je sabrala nekoliko mogućih rješenja ovoga nejasnog postupka držeći se sadržajnog pitanja što Isus piše.

Podsjetimo na različite načine pokušaja interpretiranja¹⁶ ovoga nejasnog postupka:

1. Isus je htio podsjetiti na Jeremijine riječi: *"O Jahve, nado Izraela, svi koji te ostave postidjet će se, koji se odmetnu od tebe bit će u prah upisani, jer ostaviše Izvor žive vode"* (Jr 17, 13). Ovo su tumačenje predložili Ambrozije, Augustin i Jeronim,¹⁷ a ima i nekih novijih egzegeta koji se pozivaju na ovaj tekst. Prednost ove interpretacije stoji u tome što nema potrebe tražiti drugi sadržaj pisanja po pijesku. Isus bi jednostavno pisao ovaj Jeremijin tekst i time farizejima i pismoznancima dao do znanja da su se odmetnuli od Jahve. Nedostatak je, naravno, to što za ovu interpretaciju tekst ne daje nikakvu potvrdu. Reći da je Isus pisao po pijesku još uvijek ne znači da je po pijesku pisao tekst o pisanju po pijesku.

15 Usp. H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, str. 368-369.

16 Daleko važniji od mišljenja pojedinih egzegeta čine nam se pokušaji interpretacija koji se uvijek iznova ponavljaju. Popis različitih interpretacija vidi u R. Schnakenburg, // *vangelo di Giovanni II*, Paideia, Brescia 1977., 308-309.

17 Usp. Sv. Jeronim, *Dialogus contra Pelagianos*, PL, Migne vol. 23, 579; Sv. Augustin, *Contra adversarium legis et prophetarum*, PL, Migne vol. 42, 630-631; S. Ambrozije, *Epistola XXVI*, PL, Migne vol. 16. 1089.

2. Neki smatraju da je riječ o rimskom običaju prema kojem je predsjednik suda najprije pisao presudu koju bi nakon toga glasno pročitao. Ova interpretacija smatra da je Isus po pijesku pisao ono što je kasnije izgovorio: *"Tko je od vas bez grijeha, neka prvi na nju baci kamen."* Nedostatak te interpretacije jest u tome što je Isus ipak bio Židov, a ne rimski sudac.

3. Ne mali broj egzegeta smatra da je Isus pisao točno određene riječi. Jeronim je tako mislio daje Isus pisao grijeha onih koji su stajali uokolo i htjeli kamenovati ženu.¹⁸ Nedostatak ove interpretacije je u tome što nije u stanju pojasniti opetovano pisanje po pijesku, ali prije svega u tome što pretpostavlja jednu određenu sliku o Isusu. No na ovo ćemo se još navratiti.

4. Neki smatraju da Isus jednostavno nije želio izreći svoje mišljenje i da je htio odgoditi izjašnjavanje. Pisanje po pijesku bio bi postupak koji bi izricao njegovu želju da sa slučajem nema ništa na određeni način bio bi pokazivanje nezainteresiranosti. Nedostatak ove interpretacije jest u tome što svako pisanje jest pisanje nekome. Ova interpretacija ne može odgovoriti na pitanje za koje Sartre kaže da je sasvim jednostavno, ali ga nitko ne postavlja — pitanje, naime: kome se piše?¹⁹ Dok tekst inzistira na Isusovu pisanju po pijesku kao njegovu odgovoru na situaciju, ova interpretacija nije u stanju otčitati smisao odgovora pa pribjegava bijegu od odgovora kao jedinom mogućem odgovoru.

5. Neki smatraju da je ovaj postupak čisto literarna potreba pisca da u scenu unese određenu pauzu. Nedostatak ove interpretacije je očit: ono što tekst prikazuje kao dio izvantekstualnog događanja ona uvodi kao čistu literarnu potrebu.

Svi pokušaji da se sadržajno odredi Isusovo pisanje imaju u sebi nešto proizvoljno što sam tekst ne dopušta. Nitko se ne upušta u drugu mogućnost, u promjenu pitanja. Umjesto pitanja sadržaja što Isus piše

18 "Accusabant autem et vehementer urgebant Scribae et Phariseae, juxta legem eam lapidare cupientes. 'At Jesus inclinans, digito scribebat in terra' (Joan. VIII, 6); eorum videlicet qui accusabant, et omnium peccata mortalium, secundum quod scriptum est in propheta: 'Relinquentes autem te, in terra scribentur' (Jerem. XVII, 13)." *Dialogus contra Pelagianos*, PL, Migne vol. 23, 579.

19 J.-P. Sartre, *Qu'est-ce que la littérature?*, folio essais, Gallimard, 1948, str. 72.

po pijesku tekst nam sugerira da sadržaj nije važan jer ga on sam ne donosi, nego da pozornost treba svratiti na sam čin pisanja. Umjesto da tražimo sadržaj pisanja važnije je, čini se, pitati što samo pisanje može značiti u ovom kontekstu. Simbolika pisanja uklapa se potpuno u logiku teksta i čini suvišnim sve interpretacije koje traže sadržaj.

Simbolika pisanja

Važnije od sadržaja jest samo pisanje. Valja otčitati simboliku pisanja i u njoj tražiti smisao ovog postupka koji se čini nejasnim. Promotrimo što Isus radi. Okreće se od farizeja i pismoznanaca, okreće se od sabranog svijeta i okreće se od preljubnice. Piše.

Pisati se može samo ako se zaborave drugi. Pisanje je nužno zaborav drugih. Pisanje se uvijek događa po strani. Pisati znači odvojiti se. Isusov postupak pisanja dobija na svojoj oštini ako se prisjetimo da se on događa pred očima onih koji su cijeli svoj život i karijeru vezali uz pismo. Pisanje je posao farizeja i pismoznanaca. Oni se cijeli život bave pismom. Bave se zakonom i knjigom. Pa ipak, unatoč profesiji vezanoj uz pisanje, farizeji i pismoznanci našli su se u masi koja je suprotnost izoliranosti pisanja. Isus kao da svojim pisanjem pokazuje srž farizeja i pismoznanaca. Dok čovjek piše zaboravlja na drugoga i pismo mu postaje najvažnije. Iako je pismo uvijek pismo nekome, sam čin pisanja jest odvajanje od drugoga. Pisanje po sebi teži drugome i u njemu nalazi svoje zrcalo. Zaborav drugoga pretvara pisanje, koje je po sebi uvijek upućeno nekome, u svrhu samom sebi. Tako i zakon koji se pretvori u svrhu samom sebi, od sredstva koje treba pomoći međuljudskim odnosima, postaje sablja koja siječe svaku različitost.

Pišući po tlu, Isus kao da želi pokazati koliko vrijedi zakon naspram čovjeku. Vrijedi kao riječi ispisane na pijesku. Dođe vjetar i voda i više ih nema. Dovoljno je da netko prijeđe nogom preko ispisanog pa da se izgubi smisao i vidljivost napisanog. Zakon je nestalan i promjenjiv. On je u službi čovjeka i nikada čovjeka ne smije pretvoriti u sredstvo. Ne smije se okrenuti leđa čovjeku i sav svijet pretvoriti u pismo i zakon. Više negoli na ispisanu riječ valja gledati na ono što je Bog upisao u ljudsko srce i na ljudsko lice.

Pismo je u svojoj biti krivotvorljivo. Ono je, istina, vezano uz monumentalnost, stalnost, ali to je već znak povezanosti pisma i

smrti²⁰. Ne podižu li se spomenici (monumenti) onima koji su umrli? Pisati po pijesku znači pokazati prolaznost svakog pisma, s jedne strane, i nužnost neprestanog ispisivanja već ispisanog, s druge.

Pred nama se nalazi čudna situacija. Farizeji i pismoznanci, ljudi pisma, djeluju u masi. Isus piše, a zapravo želi pokazati koliko je uzak domet pisma. Pred nama se nalazi alternativa čovjeka u masi i osamljenog čovjeka. Onako kako to kaže Daniel Penac: "Čovjek živi u grupi jer mu je svojstven život u krdu, ali on čita (i piše) jer zna da je sam."²¹ Sve što Isus nastoji jest pokazati izlaz iz ove alternative između krda i osamljenosti.

Pisanje i grijeh

Mišljenje da je Isus po tlu pisao grijehe farizeja i književnika, kako bi htjeli neki tumači ovog ulomka, ne može naći potvrde u samom tekstu. Da su oni vidjeli svoje grijehe ispisane, vjerojatno bi se počeli udaljavati i prije njegova poziva na kamenovanje i ponovnog saginjanja i pisanja po tlu. Osim toga, ta interpretacija nema potvrde u tekstu jer pretpostavlja jednu točno određenu Isusovu sliku koju je vrlo teško spojiti s njegovim likom i djelovanjem. Takva slika onemogućuje uvid u smisao teksta. Po njoj bi Isus bio Bogočovjek koji sve zna i sve može, netko tko ulijeva strah svojim sveznanjem, znanjem i onoga što čovjek uporno i vješto skriva. Isus se ne pokazuje kao netko tko zna

20 Komentirajući Heideggerov komentar završnog stiha pjesme naslovljene *Das Wort* koju je napisao Stefan George, a koji glasi: "Kein Ding sei wo das wort gebricht", Vattimo piše: "Ono što u pjesništvu zemlja stavlja u prvi plan kao nešto što zatvara i upućuje na smrtnost jest na prvom mjestu njezina monumentalnost. (...) Spomenik doista nije djelo u kojem se, kako je htio Hegel, oblik i sadržaj, vanjsko i nutarnje, ideja i pojava, poistovjećuju bez ostatka i koji bi kao takav bio eminentan primjer uspješnog ostvarenja slobode (lijepa pomirena čovječnost Grka koju je Winckelmann vidio utjelovljenu u njihovim statuama). Spomenik je prije nešto što traje u obliku smrtne maske koja je već izbačena kao takva." Gianni Vattimo, *Das Ende der Moderne*, Reclam, Stuttgart 1990. str. 79-80. Drugim riječima, pisanje je nužno vezano uz smrtnost, prolaznost.

21 D. Penac, *Comme un roman*, Gallimard, 1992., str. 175. "L'homme construit des maisons parce qu'il est vivant, mais il écrit des livres parce qu'il se sait mortel. Il habite en bande parce qu'il est gregaire, mais il lit parce qu'il se sait seul."

sve skrivene grijehe ljudi, nego kao netko tko pokušava svim prisutnima ukazati na važnost onoga što se događa u čovjekovu srcu. Veličina Isusa u ovoj sceni nije u njegovu sveznanju, nego u njegovom otčitavanju ljudskih srdaca. Ivan to kaže: *"Njemu nije trebalo da mu tko dadne svjedočanstvo o čovjeku, jer je sam poznavao čovjekovu nutrinu."* (Iv 2, 25). Nije njegova veličina u sveznanju, u znanju onoga što drugi ne znaju. Isus nije sveznalac koji bi naličio nekoj super tajnoj službi koja o svakome ima podatke i koje bi onda mogao koristiti kada mu zatrebaju. To bi bilo ucjenjivanje. Ne, to nije Isusov lik koji zrači iz Evanđelja. Njegova se veličina sastoji u tome da uspijeva svim prisutnima, farizejima i pismoznancima, preljubnici i okupljenom narodu otvoriti oči za veličinu čovjeka, za njegovu krhkost i za njegovu potrebu za razumijevanjem i za ljubavi. Svatko ima tu potrebu i tu nema razlike među ljudima.

"A kako su ga i dalje ustrajno pitali, uspravi se te im reče: 'Tko je od vas bez grijeha, neka prvi na nju baci kamen'" (Iv 8, 7). Uspravi se. Farizeji i pismoznanci, ljudi koji se bave pismom, očito nisu razumjeli simboliku pisanja. Njima nije dovoljna simbolika. Čovjek je najčešće slijep za ono čime se svakodnevno bavi. Čovjek može toliko biti zaokupljen svojim poslom da više niti ne primjećuje što se oko njega događa. Takvima je ponekad potrebno vikati u lice. Ljudima koji misle da se međuljudski život može rješavati samo slovom zakona, samo navodnom pravednošću, mora se doslovce vikati u lice. Mora im se probiti uši da prestanu gledati izvan sebe i da pogledaju u svoju nutrinu. Mora ih se prisiliti da grijeh ne gledaju samo u drugome i da jednom pokušaju sagledati kako osuđuju samo ono što leži u njima samima. Isusove se riječi čuju kao preklinjanje da se jednom prestane gledati samo slovo zakona.

No, u ovim riječima valja vidjeti i nešto drugo. Isus je svjestan u kojoj se situaciji nalazi žena i da je ona zapravo samo "neka žena". Njemu je jasno da u igri nije ona, nego on. I tu se odigrava sva dramatika. Pravi cilj farizeja i književnika nije žena, nego Isus. On preokreće situaciju i u središte stavlja njih.²² Ne sebe i ne ženu.

22 Moguće je cijelu scenu promatrati i "kazališnim" očima. Farizeji i pismoznanci bi htjeli biti redatelji koji od Isusa, žene i okupljenog naroda očekuju da igraju po već zadanim pravilima i da se ponašaju onako kako od njih traže namijenjene im uloge. Veličina se Isusova pokazuje u nepristajanju na ulogu koju su mu htjeli

Problem ne leži ni u njemu ni u preljubnici. On leži u njima, ali ne u njima kao ljudima, nego u njihovoj slijepoj navezanosti na zakon. Sva se dramatika sastoji u izbacivanju žene i Isusa iz središta oko kojega se masa sabrala. Staviti u središte ono što i jest problem, jest Isusova umještost i umjetnost. Pisanjem po pijesku to uspijeva.

Ponovno pisanje

I Isus se ponovno saginje i nastavlja pisati po tlu. Ovo inzistiranje na pisanju i upornost da se pojedinca izdvoji iz grupe jedini je način razbijanja atmosfere nabijene potrebom za žrtvom. Pisanje ovaj put ima drugu simboliku. Kao što se pisanjem odvajamo od svih i sve okoline, tako je pisanje istovremeno i sabranost na samog sebe. Ništa toliko jako ne može čovjeka sabrati na samog sebe kao pisanje. Pisanjem čovjek staje pred sebe i svoju dušu. Ovo drugo pisanje odvija se nakon Isusova poziva da kamenuju ženu oni koji su bez grijeha. U židovskom zakonu postojalo je pravilo da na osuđene na smrt prvi moraju baciti kamen svjedoci koji su osuđenika uhvatili u grijehu.²³ Neki bi u ovom Isusovu pozivanju na kamenovanje htjeli vidjeti njegov pokušaj da postavi u pitanje istinitost svjedočanstva svjedoka koja služi kao temelj samom činu kamenovanja. No ovakvo tumačenje izlazi izvan teksta koji je jasan: Isus se obraća svim prisutnima, a ne svjedocima. Isus osim toga ne provodi sudsku istragu. Njegov je postupak posve drukčiji od postupka suda koji uključuje saslušanje svjedoka i saslušanje optužene.

Osim ove simbolike, pisanje ovdje znači i još nešto. Ne postoji zakon, posebice ne Božji zakon koji bi bio ispisani jednom zauvijek, a da ga ne bi uvijek iznova trebalo interpretirati i pokušati razumjeti. Njega je potrebno uvijek iznova pisati i ispisivati, uvijek iznova pred svakim novim licem. Svaka je religija u opasnosti da se iz vjere

dodijeliti pismoznanci i farizeji. On sam preuzima u svoje ruke redateljsku palicu i to čini pisanjem. Ovaj scenarijski pogled na tekst, koji u pisanju po pijesku vidi simboliku Isusova preuzimanja redateljske uloge, u jednom razgovoru mi je saopćio Ilica Relković, na čemu mu zahvaljujem.

23 "Na smrt osuđeni neka se pogubi na iskaz dvojice ili trojice svjedoka. Na riječ jednoga svjedoka ne smiju se pogubiti. Neka najprije svjedoci dignu ruku na nj da ga smaknu, a poslije toga neka je digne sav narod" (Pnz 17, 6-7).

povjerenja pretvori u vjeru držanja za istinu određenih rečenica.²⁴ Isus odlučno staje na stranu vjere koja živi samo iz povjerenja, a osuđuje vjeru utemeljenu samo na prihvatanju istinitim određenih formula. Tko god otvori Novi Zavjet i pročita ponešto o Isusu ne može toga Božjeg čovjeka zamisliti kao nekoga tko bi od čovjeka zahtijevao učenje formula napamet i izricanje pristanka u istinitost nekih vjerskih rečenica. On je pokušavao samo pokazati da u čovjeku leži mogućnost povjerenja, povjerenja prema Bogu kojega on naziva svojim Ocem, povjerenja u drugoga i povjerenja u samog sebe.

Pozvati na kamenovanje stoga znači pozvati svakog pojedinačno da preuzme odgovornost u svoje ime, odgovornost koja se po zakonu očekivala samo od dvojice svjedoka. Ne kriti se iza struktura mase i grupe, ne kriti se iza zakona i svjedočanstva drugih, nego stati odgovorno pred sebe i Boga. Ovo drugo pisanje kao da poziva na preuzimanje odgovornosti koja se traži od zakonodavca. Gotovo da u pozadini možemo osluhnuti govor mogućnosti koja je Kantu lebdjela pred očima: "Postupaj tako da maksima tvoje volje može uvijek važiti ujedno i kao princip općeg zakonodavstva!"²⁵ Postupaj, drugim riječima, onako kako bi htio da Bog postupa s tobom. Isus se nije umarao govoriti da je mjera kojom Otac mjeri preuzeta od nas samih. Naše su mjere drugih mjera kojom će Bog nama mjeriti.

Isus igra na kartu koju farizeji i pismoznanci nisu očekivali: na kartu čovječnosti, na kartu hrabrosti za razumijevanje i žene i njih. Između njih i žene ne postoji razlika pred Bogom. Razlika je samo u tome što se farizeji i pismoznanci usuđuju biti suci drugima. I ovo drugo pisanje po tlu kao da je poziv na uvid u iskonsku i temeljnu bliskost među ljudima, kako onu pred Bogom tako i onu u grijesima. Ova se blizina otvara samo onome tko se usudi stati pred samoga sebe. Tek spoznaja samoga sebe može otkloniti opasnost da čovjek samog

24 Martin Buber vidi dva moguća temeljna načina vjere. Prvi se sastoji u povjerenju u nekoga, a da to povjerenje ne mogu opravdati, a drugi u priznavanju istinitim određenih stvarnih stanja koja su također nedostupna mogućnosti opravdanja i utemeljenja. Usp. *Zwei Glaubensweisen*, u *Werke I*, Kosel, Mlinchen 1962., str. 653.

25 "Handle so, daß die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne." I. Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, Reclam, Stuttgart 1986., str 53.

sebe uzdigne na mjesto koje pripada jedino i samo Bogu: samo je Bog sudac. Čovjek može samo stajati pred drugim čovjekom i pokušati ga razumjeti u njegovim padovima. A za to ne treba puno. Dovoljno je pogledati u svoju nutrinu.

Farizeji i pismoznanci na Isusove riječi počеше odlaziti. Isus se nije dao navesti na raspravu o zakonu i Mojsiju. Nije dozvolio da se njegov sukob s farizejima i pismoznancima pretvori u kamenovanje nekog trećeg.

Farizeji i pismoznanci odlaze. Postiđeni ili obraćeni? Nije se našao nitko tko bi posegnuo za kamenom. Nitko se nije usudio podignuti kamen. Zašto? Zato što su osjetili da su pročitani, da je Isus razumio kako nije riječ o ženi nego o njemu? Ili su otišli iz straha da se njihova osuda žene ne pretvori u osudu njih samih? Koji je razlog odlasku? Imamo samo podatke da su odlazili jedan po jedan i to počevši od starijih. To su važni detalji.

Što se tiče detalja o starijima koji prvi počinju odlaziti valja podsjetiti na još jedan židovski zakon koji prilično jasno osvjetljuje o čemu je riječ. Taj je zakon zahtijevao da u slučaju krivog svjedočanstva ili neispravnog postupka svjedoka (primjerice svjedoci su morali najprije upozoriti onoga koga su uhvatili u grijehu) odgovornost za kamenovanje na sebe mora preuzeti najstariji od prisutnih.²⁶

Masa i pojedinac

Drugi se detalj čini još značajnijim. Počeli su odlaziti jedan po jedan. Došli su u grupi. Nitko se od njih ne bi usudio sam kamenovati ženu uhvaćenu u preljubu. Ali u grupi? U grupi su jači. U grupi nitko nije odgovoran. U grupi nema nikoga tko bi kasnije mogao biti nazvan ubojicom. Grupa je neosobna. Ali je zato jaka. Zlo se, čini se, nalazi najčešće na strani množine. Grupa može kamenovati i tako osloboditi svakog pojedinca odgovornosti. Kamenovanje je po sebi već ubojstvo iz daljine, bez dodira sa žrtvom koja se smatra nečistom. Dodir s njom zanečistio bi i one koji je osuđuju. Stoga se kamenovanje nudi kao način da se ubije žrtva, a da se istovremeno izbjegne onečišćenje preko dodira s nečistom žrtvom. Masa reagira kao jedan, a

²⁶ Usp. Leon Morris, nav. dj., str. 890.

nitko nije izložen. Događa se ubojstvo, a nitko nije ubojica. Svatko postaje nedužni ubojica.

Pred Isusom se tog jutra našla najopasnija zvijer ove zemlje: masovni čovjek, zvijer bez krzna, čovjek u kolektivu²⁷. Kamenovanje, osim što omogućuje ubojstvo bez neposrednog dodira sa žrtvom, djeluje i na masu kao takvu. Kamenovati u grupi znači potvrditi vlastitu solidarnost s grupom. Svatko će baciti kamen, a nitko neće biti odgovoran. Nitko neće ubiti vlastitom rukom, a na koncu žena će ipak biti mrtva.²⁸

Jedini način da se razbije ova neosobnost mase pretvorene u jedan jedincati stroj jest da se pojedince izvuče iz mase, da ih se stavi, jednog po jednog, pred same sebe.

Kako to Isus postiže? On naoko govori masi, a ipak se obraća pojedincu. To je jedini način. Masi se mora govoriti kao pojedincu i istovremeno se mora svakog pojedinca izvući iz mase. Tek rastočeni stroj mase može prestati funkcionirati i samo obraćanje masi kao jedinki može zaustaviti masu. I Isus se obraća i masi i pojedincu istovremeno: *"Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci kamen."* Govori i masi i svakom pojedinačno.

Isusova reakcija na scenu u kojoj se našao odgovara njegovoj osobnosti. Ovaj iznimno jak trenutak napetosti između života i smrti, osude i oslobođenja, mase i pojedinca ne ostavlja vremena promišljanju. Izazvan do krajnjih granica svatko se pokazuje onakvim kakav jest, u dobru i u zlu. Svatko u takvim trenucima djeluje prema onome što doista jest. U Isusovu postupku vlada mir. Pisanje po pijesku, šutnja, poziv na kamenovanje pod jedinim uvjetom da je netko bez grijeha, ponovno saginjanje i pisanje po tlu odišu nevjerojatnim mirom oko kojega se atmosfera napela do ruba eksplozije.

Čini se da ova mirnoća i staloženost idu zajedno s pisanjem po pijesku. Pisanje odaje mir i mir se izriče pismom. No ovaj mir nije

27 Usp. Eugen Drevverman, *Leben, das dem Tod entwachst*, Patmos, Diisseldorf 1991., str. 112.

28 Usp. isto. Drevvermann uočava da bi simbolika pisanja mogla biti važnija od sadržaja. Njegovo se opažanje zadržava na primjedbi da bi Isusovo pisanje po pijesku moglu značiti nestalnost zakona pred onim što je Bog zapisao u ljudsko srce. Usp. nav. dj., str. 114.

znak nezainteresiranosti za ženu postavljenu u sredinu. Naprotiv. On je znak dubokog razumijevanja onoga što se događa u svakom od prisutnih. Isus kao da ostaje nedodirnut uzrujanošću pismoznanaca i farizeja i kao da istovremeno baš svojim mirom uspijeva prodrijeti u dno duše svakog pojedinca.

Odlaze jedan po jedan. Prvi je korak k svijesti o grešnosti grupe izdvajanje iz nje. Kierkegaard je, suprotstavljajući se Hegelovu univerzalizmu, inzistirao na pojedincu kao jedinoj kategoriji primjerenoj kršćanstvu.²⁹ Biti u masi, kako opisuje Elias Canetti³⁰ već znači djelovati iz osjećaja ugroženosti i straha, znači prepustiti se neosobnoj masi i pristati na to da budemo samo dio mase. Masa je hrabra za najgnusnije zločine, ali kad se masa raspadne, više nije moguće kamenovati. Isusove riječi zapravo djeluju oslobađajuće. Farizeji i pismoznanci, koji su došli pod pritiskom neizbježnosti kamenovanja, odjednom su oslobođeni mase, izdvojeni i postavljeni svaki preda se. Valja uočiti svu tankoćutnost u Isusovu postupku.

Isus i žena

I Isus ostaje sam sa ženom. Preokret. Odlaze svi, jedan po jedan i na taj način daju Isusu za pravo. Ni oni nisu bez grijeha. Svi su otišli. Svi su grešni. Ostaju samo Isus i žena. Ženin ostanak zasigurno treba shvatiti kao zbunjenost i kao jedini način da se zahvali. Ona još uvijek ne može doći k sebi. Trenutak prije gledala je samoj smrti u lice. Sada odjednom, kao da se vratila u život i kao da više ne razumije kakav je to život i kolike su ljudske mogućnosti. Stoji zapanjena. I Isus se podiže i pita: "*Ženo, gdje su? Nitko te ne osudi?*" Isus kao da se čudi. Kao da ni njemu nije jasno kako to da je nitko nije osudio. Jer on nije tražio da je ne osude. Nije se zauzeo za nju. Štoviše, on je tražio da baci kamen onaj tko je bez grijeha. Kao da želi reći da samo Bog ima pravo suditi, a on to ne čini. On sam nije došao suditi, nego liječiti.

"*Nitko, Gospodine*", odgovara žena. To su jedine njezine riječi. Slobodna je. Nitko je nije osudio i nitko se nije usudio baciti kamen.

29 O važnosti pojedinca i o kršćanstvu koje se ostvaruje samo kroz kategoriju pojedinca kod Kierkegaarda vidi: Tito di Stefano, *La liberta rischio della verita*, Galeno, Perugia 1985., str. 91 slj.

30 Vidi E. Canetti, *Masse und Macht*, Fischer, Frankfurt a. M., 1993.

Nema nikoga tko bi je smio nazvati preljubnicom ili "nekom ženom". Kao da je ponovno rođena. Kao da je sva prošlost zbrisana. Kao da s Isusom ustaje iz prašine i rađa se na novi život. Kao da je Isusovo saginjanje u prašinu i pisanje prstom po tlu znak koji kaže da prije osude, valja najprije dodirnuti prašinu grijeha koji se osuđuje. Prije traženja pravde valja dodirnuti prašinu u koju je upao onaj koga se osuđuje. Sići u prašinu tuđeg pada moguće je jedino nutarnjom otvorenosti prema drugome, stavom koji smo nazvali "simpatijom" i *pietas*.

"Ni ja te ne osuđujem. Idi i odsada više nemoj griješiti." Nema prigovora, nema ispitivanja prošlosti, nema traženja razloga zašto i koliko je puta sagriješila. Ono što je bilo više nije važno. Važno je samo ono što nastaje iz susreta s njim. Od sada. Od trenutka susreta s njim sve se mijenja. On joj ne daje ni savjete niti moralne opomene. Ne ukorava je niti joj priziva u pamet zakone i zabrane. Ona sama zna što je bila i što može biti. Od sada smije živjeti oslobođeno. Nije isto što i grijeh koji je počinila. Za nju se isplatilo staviti sve na kocku. Ima pravo na život i nakon grijeha.

Nedostatak opomene, ženina priznanja grijeha, traženja oproštenja i nedostatak ikakva znaka obraćenja u prvoj je crkvi stvaralo golemu zbunjenost. Nije li ovakav Isusov postupak poticanje na preljub? Ne dolaze li onda i svi ostali zakoni u pitanje? Zbunjenost pred ovim tekstom možemo razumjeti samo kao posljedicu zaborava nečega što je Isus uporno ponavljao: da nitko, naime, ne postaje boljim iz straha pred kaznom. Nitko se ne može mijenjati ukoliko najprije ne iskusi bezuvjetno prihvaćanje i razumijevanje.

Isus je naziva: *"Ženo!"* To samo površinski zvuči kao i ime koje su joj dali farizeji i pismoznanci. U stvari je riječ o imenu koje sve okreće. Za farizeje i pismoznance ona je bila "neka žena" uhvaćena u preljubu — preljubnica, grešnica. U njoj oni nisu mogli vidjeti ništa drugo osim grijeha. Poistovjećena je s grijehom. Kamenujući je farizeji ne bi vidjeli ništa osim grijeha koji bi kamenovanjem izbacili iz svoje sredine, zla kojega bi se oslobodili ubijanjem grešnice. Možda je i suvišno podsjetiti da je prije negoli se dogodi ubojstvo, posebice kada je riječ o kolektivnom ubojstvu, potrebno da ubojice i jezično otvore prostor ubojstvu. Žrtvu valja jezično i predodžbeno obilježiti kao opasnu za zajednicu, kao nekoga od koga dolazi prijetnja, kao

moralno čudovište kojega se, konačno, treba riješiti tako da samo ubojstvo na koncu djeluje kao herojski čin oslobađanja zajednice od prijetećeg zla.

Isus u njoj vidi ženu. Žena nije grijeh. On je ne naziva "nekom ženom" i ne zove je preljubicom, nego ženom. Može i smije biti žena. Kao da ispod ovog naziva "Ženo!" odzvanja i zahtjev da valja prestati s pogledom koji u ženi vidi zavodnicu na grijeh.

Sve ovisi o tome što se može vidjeti u ženi, u čovjeku. Imati pogled koji neće suziti drugoga na njegove čine, na njegove grijehe, to je već mnogo. Jedino je tako moguće pomoći ljudima da se odvoje od masovnog mišljenja i djelovanja, da jedan po jedan vide sebe, da se susretnu sa sobom i s drugim. No, takvi su susreti mogući jedino ako se čovjek prije susretne s Bogom. Tek iz susreta s Bogom, s apsolutnim, čovjek je osposobljen svesti svoje zahtjeve prema drugome na ljudsku mjeru.

Imati pogled koji u čovjeku vidi više mogućnost negoli faktičnost znači vidjeti čovjeka onako kako ga Bog vidi. A Božji pogled prodire ispod naslaga prašine grijeha, kroz strahove zbog kojih čovjek upada u grijeh i kroz naljepnice koje društvo uvijek iznova lijepi pojedincima ne bi li na taj način stvorilo homogenu masu koja funkcionira kao jedan, masu koja onda potrebuje zakon da bi se zaštitila od neposrednog odnosa sa samom sobom.

Vjera kao oslobađanje

Ono što valja uočiti jest oslobađanje farizeja i pismoznanaca i oslobađanje žene. Vjera je ljudska mogućnost međusobnog razumijevanja pod obzorjem Božjim. Čovjeka najprije treba razumjeti u njegovim nastojanjima da čini dobro i u njegovim grijesima u koje upada. Ljudske pogreške i grijesi u pravilu ne izlaze iz želje za zlom. One najčešće izlaze iz njegovih potrebe, strahova, želje za prihvaćanjem i razumijevanjem, iz potrebe za ljubavi. Ljudsko je nasilje i ljudski grijeh najčešće krik upomoć. Uloga je vjere oslobađati jedne od osjećaja ugroženosti koja rezultira potrebom za nasiljem i ubijanjem onoga što objektivizira izvan vlastite duše i oslobađati druge koji postaju žrtvama nasilja čovjeka nad čovjekom.

Ako bismo iz ovog teksta htjeli otčitati ulogu crkve i vjere, onda smo gotovo prisiljeni reći da milost i razumijevanje prethode zakonu, bio on moralni, vjerski ili bilo kakav drugi. Umjesto krutog pogleda na ono što je ispisano u svetim knjigama, valja uvijek iznova tražiti načina da se ispisano posvijetli pred ljudskim licem.

Uloga vjere nije u prozivanju grešnika, nego najprije trud da razumije onoga tko griješi, da pronade razloge i potrebe zbog kojih je nekome potreban baš takav postupak da bi preživio ili se osjećao prihvaćenim. Tek iz tog silaska u temeljne ljudske potrebe, iz otvorenosti za drugog kroz "simpatiju", naklonost i *pietas*, moguće je razumjeti čovjeka i moguće mu je pomoći.

Vjera je uvijek u opasnosti da se iz izvorne vjere povjerenja u Boga kao dobrog Oca pretvori u vjeru koja prihvaća za istinu određene rečenice, zakone ili dogmatske formule. Ovo, naravno, nije poziv na anarhiju. Zakoni su potrebni, ali se nikada ne smiju pretvoriti u svrhu samima sebi. Zadatak je vjere da Pismo koje drži objavljenim uvijek iznova ispisuje i promišlja, u novim situacijama pred novim licima, onako kako je to radio Isus: ne držeći se slijepo predaje, nego ispisujući iznova ono u što vjerujemo i vjerujući nadasve da je čovjek u svojoj ranjivosti i krhkosti daleko važniji od bilo kakva pisma.